
Wstęp

Niniejsza publikacja jest rezultatem projektu badawczego *Przerzut ludzi do pracy przymusowej innej niż usługi seksualne – perspektywa Polski po akcesji do Unii Europejskiej*, zrealizowanego przez Ośrodek Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego, finansowanego ze źródeł Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Projekt ten był realizowany w ramach większego, międzynarodowego przedsięwzięcia badawczego, finansowanego przez Europejską Fundację Nauki – *Trafficking for Forced Labour in Other Industries than Sex Industry across Europe*. Równoległe badania w tym zakresie tematycznym, poza Polską, były prowadzone także w Belgii, Czechach, Holandii, Irlandii, Szwecji i Wielkiej Brytanii.

Przyjętym założeniem jest rozumienie pracy przymusowej jako formy handlu ludźmi, stosowanej w celu wykorzystania ofiary, nawet za jej zgodą, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, w tym w żebractwie. To ujęcie nawiązuje do aktualnego brzmienia definicji handlu ludźmi wprowadzonej do polskiego Kodeksu karnego, a zaczerpniętej z litery prawa międzynarodowego publicznego.

Handel ludźmi w naturalny i bezpośredni sposób kojarzy się z tzw. seksbiznesem, ale wskazany projekt – i w ślad za nim niniejsza publikacja – wykluczyły go z obszaru badawczego. Praca przymusowa w takim ujęciu nie obejmuje swym zakresem przymusowej prostytutki lub innych form seksualnego wykorzystania, a seksbiznes nie jest uznawany za jeden z sektorów rynku pracy. W literaturze przedmiotu niekiedy przyjmuje się szerszą perspektywę postrzegania pracy przymusowej, odnosząc to pojęcie także do seksbiznesu, niemniej jednak traktowanie go jako odrębnego przedmiotu badań ma tę niewątpliwą zaletę, iż pozwala skoncentrować uwagę badacza na słabiej zdiagnozowanych formach handlu ludźmi, niełączyących się z wykorzystaniem seksualnym ofiary.

Najważniejszym powodem, dla którego warto zająć się problematyką pracy przymusowej cudzoziemców, jest niedostatek polskich publikacji naukowych poświęconych temu zagadnieniu i wynikające stąd niedostateczne zgłębienie problemu. Choć dorobek piśmienniczy poświęcony pracy przymusowej powoli się rozrasta, ogólnie rozpoznanie jej przyczyn i mechanizmów jest wciąż niewielkie. Brakuje pogłębionej analizy tej formy handlu ludźmi w kontekście migracji międzynarodowych i na tym polu niniejsza praca ma charakter pionierski. Nieliczne publikacje, które nawiązywały do tego tematu, czyniły to w sposób oboczny, a nawet dygresyjny. Pozycje z nurtu kryminologicznego koncentrowały się na naświetleniu istoty zjawiska, obejmując analizą wszystkie znane lub domniemane przypadki handlu ludźmi do pracy przymusowej, nie izolując pracy przymusowej imigrantów jako odrębnego problemu badawczego, natomiast publikacje dotyczące imigracji ograniczały się do opisów tego, co zaobserwowano w odniesieniu do konkretnej obranej społeczności (konkretnego przypadku), bez ambicji formułowania ogólniejszych wniosków.

Według polskiego prawa karnego stosowanie pracy przymusowej jest odmianą handlu ludźmi, który stanowi zbrodnię w rozumieniu Kodeksu karnego. Z tego względu związek tematu z kryminologią i karnistyką jest naturalny i nierozzerwalny. Jednak w zamierzeniu ta publikacja ma odpowiadać na nieco inną potrzebę naukową. Nad zgłębienie samej wiedzy o istocie tego przestępstwa przedkładam ukazanie powiązanych z migracją mechanizmów prawnych i społecznych, które przyczyniają się do zaistnienia tego zjawiska albo mu nie przeciwdziałają, mimo iż z założenia powinny. Precyzując, jest to książka o ryzyku popełnienia zbrodni, o tym, dlaczego polskie prawo nie działa wystarczająco skutecznie, i o tym, dlaczego pewne mechanizmy funkcjonowania społeczności imigranckich w Polsce wzmagają ryzyko pracy przymusowej. Takie ujęcie wyjmuje po części tę publikację z nurtu kryminologicznego, a także prawnego, nadając jej interdyscyplinarny charakter. Albowiem tylko całościowe spojrzenie, obejmujące przenikające się wzajemnie instytucje prawa administracyjnego i karnego, wzbogacone o obserwacje natury socjologicznej, pozwalają formułować wnioski o tych czynnikach, które pozwalają zaistnieć pracy przymusowej.

Kontynuując tę myśl, sądzę, że zbyt często spojrzenie badaczy nadto skupia się na prawie karnym, a minimalizuje w analizie przyczyn

pracy przymusowej znaczenie prawa administracyjnego, w szczególności tego ze sfery uregulowań imigracyjnych czy kontroli legalności zatrudnienia. Uczciwość każe przyznać, że wpływ na taką optykę wywiera profil autora, który jest administratywistą.

Przedstawione usytuowanie niniejszej książki przekłada się na formułowane wnioski, które zmierzają przeważnie w kierunku ukazania mechanizmu prowadzącego daną osobę do wykonywania pracy przymusowej, a także sposobu i efektywności zastosowania względem tej sytuacji polskiego prawa.

Celem tej publikacji jest także wzbogacenie faktograficznej wiedzy o pracy przymusowej w Polsce. Być może będzie to sygnał, że problem jest jednak realny, choć należy od razu zastrzec, że nie można oszacować jego rozmiarów i twierdzenie, że są one znaczne, byłoby równie gołosłowne, co negacja jego występowania.

Warto też sformułować kilka uwag o strukturze pracy. Dwa otwierające ją rozdziały mają charakter wprowadzający. Służą przedstawieniu założeń metodologicznych badania, na którego rezultatach oparta została publikacja, zdefiniowaniu pojęć, a także ukazaniu prawnych konturów tego zjawiska. Kolejne cztery rozdziały dotyczą poszczególnych grup imigranckich, wyróżnionych pod względem obywatelstwa ofiar. Te zasadnicze rozdziały są usystematyzowane w identyczny sposób. Ich pierwszą część stanowi punkt opisujący tę konkretną społeczność imigrancką w Polsce, z uwzględnieniem procesów kształtowania się tej grupy, dominujących przyczyn migracji, próby oszacowania rozmiarów populacji, sposobu „wejścia w nielegalność”, zwłaszcza pod względem występowania przerzutu, określenia roli, jaką odgrywają przedstawiciele tej grupy na formalnym i nieformalnym rynku pracy oraz ryzyka handlu ludźmi, towarzyszącego migracji przedstawicieli tej grupy do Polski. W tych fragmentach sięgnięto po dane statystyczne. Następny punkt ma na celu przedstawienie faktografii związanej z poszczególnymi przypadkami – opis ustaleń badawczych, stanowiących możliwie najwierniejszą rekonstrukcję wydarzeń i okoliczności im towarzyszących. Nie każdy z tych przypadków uzasadnia twierdzenie, że zaistniała praca przymusowa. Kryterium włączenia do opisu było samo przypuszczenie, że tak mogło być, przyjęte na podstawie doniesień medialnych, wiedzy o postępowaniu karnym oraz innych źródeł. W zależności od zakresu badania konkretnej grupy i liczby udokumentowanych przypadków w dwóch rozdziałach (o obywatelach Ukrainy i Wietnamu) ten punkt

podlegał dalszym jeszcze podziałom, aby zachować możliwą jasność przekazu. W ostatnim punkcie tych rozdziałów zawarto analizę czynników ryzyka pracy przymusowej w stosunku do konkretnej grupy. Ostatni rozdział poświęcono opisowi i analizie przypadków, w których domniemanymi ofiarami byli cudzoziemcy innego obywatelstwa niż te traktowane jako szczególnie zagrożone, którym poświęcono cztery wcześniejsze rozdziały merytoryczne. Całość wieńczą refleksje końcowe – zawarto w nich kierunkowe propozycje działań, mających usprawnić działania państwa w zwalczaniu pracy przymusowej.

Publikacja ma jednego autora, ale zespół badawczy składał się z wielu osób, wśród których główną rolę odgrywali: Rusłan Antoniewski, Marta Jaroszewicz, Adelajda Kołodziejska, Joanna Napierała, Magdalena Skwierczyńska, Monika Szulecka i Paweł Dąbrowski.

Autorzy badania dziękują za udzieloną pomoc, a w szczególności za dostęp do informacji na temat konkretnych przypadków pracy przymusowej, wszystkim przedstawicielom świata nauki, organizacji pozarządowych, zwłaszcza Fundacji La Strada, administracji publicznej oraz organów wymiaru sprawiedliwości. Szczególne podziękowania należą się recenzentom – prof. dr hab. Monice Całkiewicz i prof. dr hab. Maciejowi Duszczykowi – za wnikliwość, a także kierownictwu Ośrodka Badań nad Migracjami UW za wyjątkową cierpliwość w oczekiwaniu na tę książkę. Pozostaje mi wyrazić nadzieję, że dzięki upływowi czasu jest ona dojrzała.

dr Paweł Dąbrowski
Warszawa, 20.10.2013 r.